

ОСВІТА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА МАЙБУТНІ РІШЕННЯ

Олександр Поліщук¹, [orcid.org/ 0000-0002-6207-8327](https://orcid.org/0000-0002-6207-8327), e-mail: A_V_Polishchuk@ukr.net

Юрій Свящук¹, [orcid.org/ 0000 0009-0007-5398-8824](https://orcid.org/0000-0009-0007-5398-8824) e-mail: y.sviashchuk@gmail.com

Михайло Сосулін², [orcid.org/ 0009-0003-0178-621X](https://orcid.org/0009-0003-0178-621X), e-mail: sosulin@ukr.net

1. Вінницький національний технічний університет
2. Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Військовий конфлікт в Україні дестабілізував майже усі сфери суспільного життя. Освіта виявилась однією з найуразливіших галузей, оскільки ще не повністю стабілізувалась після глобальної пандемії. Перед навчальними закладами постало завдання щодо пристосування до загроз та обмежень і гарантування безпеки, надійності та доступності освіти в найскладніших умовах.

Усвідомлення особливостей впливу війни на людину та адаптація до середовища, в якому зараз знаходиться кожен українець стають початком для вирішення проблем та напрямком розвитку українського суспільства. Сучасні науковці та експерти стикаються з величезною кількістю проблем в області вирішення державних проблем, менеджменту та проблем освіти. Одними з найбільших є короткостроковість та нестабільність, можливість використання та запровадження досвіду інших країн. Незважаючи на існуючі перешкоди, українська освіта досягне значного покращення після випробувань сьогодення, ставши поштовхом для відновлення можливостей кожного громадянина держави та основою прогресу і розвитку української нації, фундаментом її майбутнього.

Ключові слова: війна, освіта, формат навчання, інновації, можливості розвитку, міжнародні партнери, обмеженість ресурсів.

Постановка проблеми. Варто підмітити, що в перші місяці повномасштабного вторгнення Міністерство освіти і науки України, адміністрації та колективи закладів вищої освіти, органи центральної та регіональної влади, військові структурні підрозділи стикнулися з найбільш невідкладними й ключовими питаннями щодо збереження функціонування, оперативного переміщення до більш безпечних регіонів країни з окупованих та прифронтових територій, збереження цілісності педагогічних колективів та студентів, а також гарантування їх безпеки.

Без сумніву, питання впливу війни на освіту в Україні потребує обговорення та аналізу, оскільки безпосередньо впливає на культурне майбутнє наступних поколінь та країни загалом.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Під час аналізу праць та публікацій вітчизняних і зарубіжних науковців виявилось, що проблеми аналітики освіти в умовах суспільної нестабільності, особливо під час воєнного стану досліджено досить незначно. Тому актуальність таких досліджень досить висока. Протягом останніх років проблеми освітньої галузі в умовах війни в Україні стали предметом досліджень І. Шевчука, М. Кириченка, Н. Муранової, І. Гальони, О. Захарової, І. Шемелинця, О. Кричківської, І. Білоус, З. Шацької.

У. Когут, О. Сікора, Т. Вдовичин (2022) дослідили проблеми щодо організації освітнього процесу в умовах воєнного часу, коли неможливо уникнути режиму асинхронності. Адже, можливість комунікувати та якісно організувати освітній процес створює передумови стосовно досягнення потрібного рівня безпеки (Когут, Сікора, Вдовичин, 2022, с. 83-88).

У статті «Інноваційне навчання та навчання в неспокійні часи: динаміка діяльності директорів з дослідження та експлуатації» вказано, що при турбулентних обставинах, які були спричинені пандемією COVID-19, школи європейських країн були змушені швидко адаптуватися до нестабільних умов (Pietsch, Tulowitzki, Cramer, 2022).

Предметом дослідження у даній статті був вплив керівників закладів освіти на функціонування шкіл у нових обставинах, у тому числі поєднання двох складових освітнього процесу в нових складних умовах: використання вже існуючих знань і методів навчання та запровадження нових, зокрема дистанційне навчання та більш поглиблене застосування ІТ-технологій тощо.

Метою статті є: виявлення основних проблем і викликів у освітній галузі під час збройного конфлікту та їх класифікація для з'ясування перспектив їхнього вирішення.

Виклад основного матеріалу. Наслідком військових дій є втрата освітніх можливостей для величезної кількості людей, зокрема молоді. Вимушені переїзди, розлука з рідними, психологічні травми стають факторами для переривання повноцінного навчання. Велика кількість учнів та студентів втрачають доступ до отримання якісної освіти, яка в майбутньої слугує важливим фактором для відновлення країни після конфлікту. Для територій, які постраждали від війни постає величезний виклик – надання якісної освіти. Зруйнована інфраструктура, обмеженість ресурсів та недостатня кількість кваліфікованих викладачів сприяє погіршенню стану освітньої галузі.

Незважаючи на виклики та труднощі, які спіткали райони, що постраждали від конфлікту, все ще існують можливості для організації навчання та розвитку. Неурядові організації, гуманітарні установи, міжнародні агенції та місцеві громади часто об'єднуються для надання освітньої підтримки тим, хто постраждав від війни, пропонуючи надію на краще майбутнє через доступ до знань і навичок (*Guerre Ukraine – Russie: Pourquoi tant d'étudiants africains et indiens étaient dans le pays – BBC News Afrique*).

Під час військових дій при постійній загрозі безпеці життя не всім навчальним закладам вдалося відновити очне навчання в повному обсязі. Лише близько 60% закладів вищої освіти нашої держави працюють в очній формі, а інші працюють дистанційно або змішано, при цьому вони часто поєднують дистанційний спосіб навчання та очну освіту.

Військові дії в Україні показали, що новий формат навчання в якому застосовується дистанційне навчання є досить актуальним. Оскільки це сприяє відновленню освітнього процесу. Але тут можуть виникнути проблеми пов'язані з доступом до мережі Інтернет та наявності технічних засобів для такого типу навчання. У напрямку цифровізації Міністерство освіти і науки України переходить від окремих точкових проєктів до створення єдиного цифрового середовища для всіх учасників освітнього процесу (Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи).

Специфіка дистанційного навчання, що базується на телекомунікаційних технологіях, інтернет-ресурсах, впливає на способи відбору і структуризації змісту, способи реалізації тих чи інших методів і організаційних форм навчання, що суттєво впливає на функціонування всієї освітньої системи (Шевчук, 2021, с. 208). У сучасному середовищі програми для забезпечення дистанційного навчання є надзвичайно важливими для освітнього процесу. Вони надають можливість учням та студентам отримувати якісну освіту незалежно від їхнього місця проживання, що сприяє доступності освіти для великої кількості здобувачів.

Від початку повномасштабного військового вторгнення росії в Україну Міністерство науки і освіти активно почало співпрацювати з міжнародними партнерами, створивши потужну міжнародну коаліцію для пошуку всебічної допомоги для розвитку української освіти і науки.

Результатом цієї співпраці у 2023 році є різностороння підтримка сфери освіти та науки України, було здійснено понад 160 проєктів і програм, загальний обсяг фінансування яких становить близько 1,2 млрд євро. Загалом задіяно більш ніж 50 організацій та урядів зарубіжних країн, зокрема спеціалізовані структури Організації Об'єднаних Націй, органи Європейського Союзу, уряди країн та міжнародні громадські організації. Фокус допомоги – шкільна (38 проєктів та програм), фахова передвища та вища (24), професійна освіта (20) (Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи).

Під час надання допомоги міжнародними партнерами до уваги брались пріоритетні напрямки Міністерства освіти і науки, що стосуються забезпечення безпечних умов для навчання й викладання, здійснення якісного дистанційного та змішаного навчання.

Важливим результатом діяльності Міністерства освіти і науки України, більшості керівників закладів освіти, інших стейкхолдерів національного й регіонального рівнів стало те, що їм вдалося до початку нового навчального року повністю адаптувати освітній процес та функціонування закладів до особливостей і викликів воєнного стану в Україні. Завдяки цьому всі заклади освіти перейшли на прийнятні для них форми навчання, стали подавати поточну й офіційну інформацію в установлені терміни; крім того, до безпечніших регіонів було переміщено всі заклади цих типів, які цього потребували, тощо (Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи).

Станом на 1 липня 2023 року з 635 закладів фахової передвищої освіти: 104 заклади (16,4%) повністю перейшли на денну (очну) форму навчання, 305 закладів (48,0%) продовжують працювати дистанційно, 207 закладів (32,6%) обрали змішаний формат реалізації освітнього процесу, 19 закладів (3,0%) з різних причин (через вимушені канікули, перебування на стадії організації освітнього процесу та ін.) так і не відновили свою діяльність (рисунк 1) (Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи).

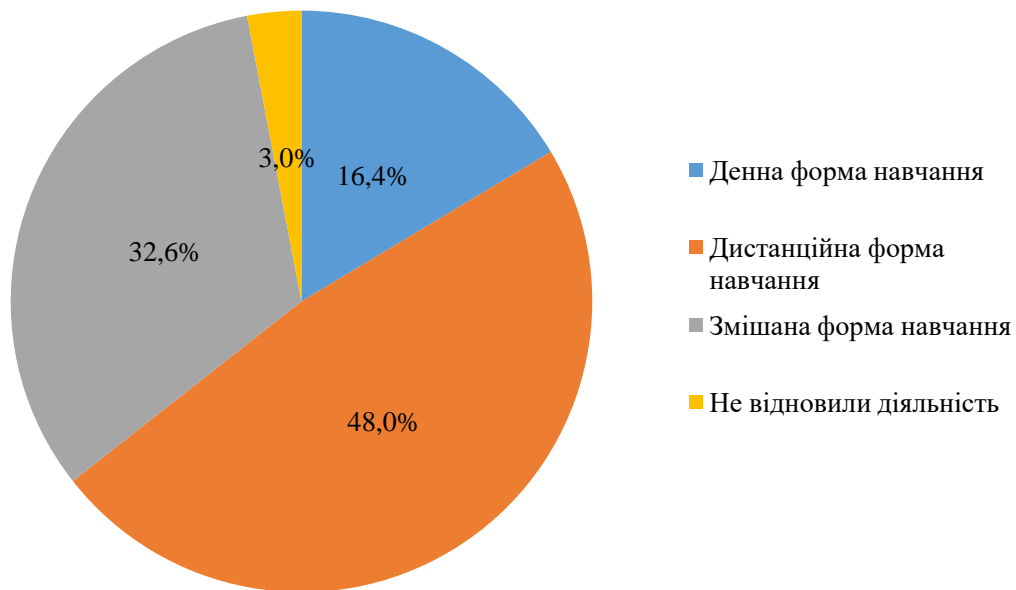

Рисунок 1. Форми навчання в закладах фахової передвищої освіти в Україні

Що стосується закладів вищої освіти, то станом на 1 липня 2023 року 38 закладів (10,1%) повністю перейшли на денну (очну) форму навчання, 200 закладів (53,4%) продовжують працювати дистанційно, 132 заклади (35,2%) обрали змішаний формат реалізації освітнього процесу, 5 закладів (1,3%) не відновили свою діяльність (рисунок 2) (Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи).

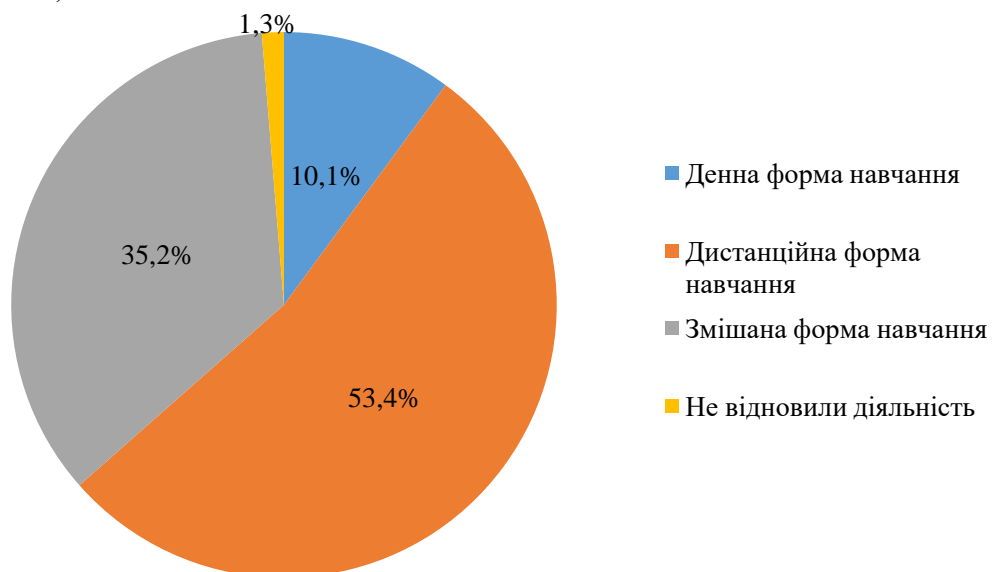

Рисунок 2. Форми навчання в закладах вищої освіти в Україні

Потрібно також зазначити, що, зважаючи на фактор безпеки, на денну форму навчання не перейшли заклади освіти у всіх 11 фронтових, прифронтових та потенційно небезпечних регіонах країни, окрім Одеської, Київської та Чернігівської областей. Найвищі показники застосування цієї форми навчання серед закладів зазначеного типу характерні для Волинської (100%), Київської (90,9%), Рівненської (85,7%), Закарпатської (57,1%) й Кіровоградської (45,8%) областей (Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи).

Такі заходи, як уведення воєнного стану, скорочення економічної активності, призвели до значного дефіциту державного й місцевого бюджетів, а також до істотного зменшення видатків на освіту, оскільки всі можливі ресурси необхідно мобілізувати для задоволення оборонних і гуманітарних потреб держави. У цей важкий час надзвичайно важливою й життєвою потребою

залишається постійна підтримка України з боку міжнародних донорів і партнерів із розвитку.

Відновлення освітньої галузі є ключовим елементом стабільності та розвитку суспільства в післявоєнний період. Для знаходження та застосування способів успішного відновлення та розвитку освіти уряду, міжнародним партнерам та усім іншим зацікавленим особам потрібно прикласти чимало спільних зусиль. Реалізація цих заходів може сприяти створенню кращого майбутнього, яке базується на знаннях, розумінні та мирному співіснуванню на основі спільної співпраці. Подолання викликів, які пов'язані з постконфліктним відновленням вищої освіти, відкриває нові можливості для розвитку людського потенціалу, інтелектуального зростання та створення стійкого та процвітаючого суспільства (Юрій, Богута, Нагорняк, 2022, с. 341–343).

Отже, на нашу думку, основними шляхами розвитку освіти в умовах війни та поствоєнного відновлення є:

1. Надання фінансової підтримки для відновлення та розвитку закладів освіти, ревіталізація інфраструктури та забезпечення доступності до необхідного обладнання.

2. Підтримка психологічного стану студентів, викладачів та інших працівників освітніх закладів для подолання травм та стресу, які були отримані у зв'язку з військовими діями.

3. Налагодження та розвиток співпраці з міжнародними партнерами, організаціями, урядами та іншими неурядовими організаціями задля отримання допомоги щодо відновлення та розвитку освітнього сектору.

4. Впровадження інноваційних методів та технологій у навчальний процес для забезпечення якісної та доступної освіти для всіх верств населення.

5. Гарантування можливостей для навчання та підвищення кваліфікації викладачів, студентів та учнів і забезпечення сприятливих умов для їхньої успішної адаптації (Квітко, Хренова, Захаріна, 2024, с. 3–6).

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Війна призвела до ряду проблем у житті кожного громадянина нашої країни, а також до проблем у науці, освіті та соціумі. У наш час руйнується основа, на якій будується майбутнє держави – обстріли та підпали, бомбардування навчальних закладів, вбивства вчителів і дітей. Через війну в Україні зупинилися інновації та розвиток, у дітей втрачене дитинство та право на отримання якісної освіти, у викладачів – втрачена можливість з організації якісного та безпечного освітнього процесу. Наслідком цього є вимушений відтік «мізків» через вимушену міграцію населення, зокрема зниження академічного досвіду через виїзд та втрату освітян, управлінців і науковців, порушення циклічності в освітній сфері, вагоме зменшення соціально-економічних інвестицій, досліджень, розробки винаходів і розвитку інновацій. Вагому роль також відіграють і психологічні проблеми, спричинені війною, що мають значний негативний вплив на здоров'я та життя громадян (ментальні та психічні розлади, депресії, небажання вчитися, ризики суїциду, емоційна нестабільність тощо). У вирішенні даних негативних наслідків допомагають міжнародні організації, що пропонують звернути увагу на неперервність в освіті та розвиток бізнесу в Україні. Але сфера бізнесу в Україні під час дії воєнного стану вимагає значної кількості інформації та організації спеціального навчання щодо функціонування в таких умовах, є також потреба в залученні іноземних інвесторів, вивченні досвіду партнерів, допомозі благодійників та інвесторів.

План для відновлення країни має бути загально зрозумілим для кожного громадянина. Для досягнення успіху у відновленні освітньої галузі після припинення війни політичні лідери мають продемонструвати високий рівень відповідальності та здатність до конструктивної співпраці. Це передбачає забезпечення стабільності та безпеки в країні, зосередження зусиль на відновленні та покращенні системи освіти як пріоритетного напрямку діяльності; стимулювання створення та покращення умов для безперешкодного розвитку інтелектуальної та культурної сфери, що в майбутньому призведе до зміцнення демократії та побудови громадянського суспільства. Відтак, ключовим фактором у відновленні та подальшому розвитку країни є підтримка запронованих важливих заходів та ініціатив у сфері освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Guerre Ukraine – Russie: Pourquoi tant d'étudiants africains et indiens étaient dans le pays – BBC News Afrique. *BBC News Afrique*. URL: <https://www.bbc.com/afrique/region-60605584>.
- Pietsch, M., Tulowitzki, P., & Cramer, C. (2022). Innovating teaching and instruction in turbulent times: The dynamics of principals' exploration and exploitation activities. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10833-022-09458-2>.
- Квітко, Н., Хренова, В., & Захаріна, М. (2024). Інклюзивне навчання та зменшення кваліфікаційного

розриву в умовах війни. *Академічні візії*, 27, 1–13.

Когут, У., Сікора, О., & Вдовичин, Т. (2022). Виклики навчання та викладання в умовах війни. *Молодь і ринок*, 6, 83–88.

Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник Міністерства науки і освіти України. URL: <http://Informanalytic.zbirnOsvita.v.umovah.voyennogo.stanuvykl.rozv.povoyen.perspekt>.

Шевчук, Г. Й. (2021). Дистанційне навчання у вищій школі: переваги, недоліки, перспективи. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 2(79), 205–209. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/34659/ShevchukH.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Юрій, Р. Ф., Богута, В. М., & Нагорняк, С. В. (2022). Ефективність дистанційної освіти в умовах війни. *Перспективи та інновації науки*, 8(13), 338–345. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/2001/2001>.

REFERENCES

Guerre Ukraine – Russie: Pourquoi tant étudiants africains et indiens étaient dans le pays – BBC News Afrique. BBC News Afrique. URL: <https://www.bbc.com/afrique/region-60605584>. [in French].

Kohut, U., Sikora, O., & Vdovychyn, T. (2022). Vykylyky navchannia ta vykladannia v umovakh viiny [Challenges of learning and teaching in the conditions of war]. *Molod i ryнок*, 6, 83–88. [in Ukrainian].

Kvitko, N., Khrenova, V., & Zakharina, M. (2024). Inkluzyvne navchannia ta zmeshennia kvalifikatsiinoho rozryvu v umovakh viiny [Inclusive education and reducing the skills gap in wartime]. *Akademichni vizii*, 27, 1–13. [in Ukrainian].

Osvita v umovakh voiennoho stanu: vykylyky, rozvytok, povoienni perspektyvy [Education under martial law: challenges, development, post-war prospects]. Informatsiino-analitychnyi zbirnyk Ministerstva nauky i osvity Ukrainy. URL: <http://Informanalytic.zbirnOsvita.v.umovah.voyennogo.stanuvykl.rozv.povoyen.perspekt>. [in Ukrainian].

Pietsch, M., Tulowitzki, P., & Cramer, C. (2022). Innovating teaching and instruction in turbulent times: The dynamics of principals' exploration and exploitation activities. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10833-022-09458-2>. [in English].

Shevchuk, H. Y. (2021). Dystantsiine navchannia u vyshchii shkoli: perevahy, nedoliky, perspektyvy [Distance learning in higher education: advantages, disadvantages, prospects]. *Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 2(79), 205–209. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/34659/ShevchukH.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [in Ukrainian].

Yurii, R. F., Bohuta, V. M., & Nahorniak, S. V. (2022). Efektyvnist dystantsiinoi osvity v umovakh viiny [Effectiveness of distance education in war conditions]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 8(13), 338–345. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/2001/2001>. [in Ukrainian].

Олександр Поліщук – к. т. н., доцент, доцент кафедри педагогіки безпеки та безпеки життєдіяльності, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: polischuk@vntu.edu.ua.

Юрій Свящук – аспірант, факультет машинобудування та транспорту, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: y.sviashchuk@gmail.com.

Михайло Сосулін – викладач кафедри комплексів авіаційного озброєння інженерно-авіаційного факультету, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, e-mail: sosulin@ukr.net.

EDUCATION IN UKRAINE DURING THE WAR: CURRENT PROBLEMS AND FUTURE SOLUTIONS

Oleksandr Polishchuk – Ph. D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Safety Pedagogy and Life Safety, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: polischuk@vntu.edu.ua.

Yurii Sviashchuk – postgraduate, Department of Mechanical Engineering and Transport, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: y.sviashchuk@gmail.com.

Mykhailo Sosulin – teacher of the Department of Aviation Weapon Complexes of the Faculty of Aviation Engineering, Kharkiv National University of the Air Force named after Ivan Kozhedub, e-mail: sosulin@ukr.net.

The war has led to a number of problems in the lives of every citizen of our country, as well as problems in science, education and society. Today, the foundation on which the future of the state is being built is being destroyed by shelling and arson attacks, bombing of educational institutions, and the killing of teachers and children. Because of the war, innovation and growth have stopped in Ukraine, and children have lost their childhood and the right to quality education. Teachers have lost the opportunity to teach and learn with dignity and safety. The consequence is a forced brain drain due to migration, including a decline in academic experience due to the departure and loss of educators, managers and scientists, disruption of the educational cycle, and a significant reduction in socio-economic investment, research, invention and innovation. The psychological problems caused by the war also play an important role, having a significant impact on the health and lives of citizens (mental and psychological disorders, depression, unwillingness to learn, suicide risks, emotional instability, etc.) International organisations are helping to address these negative consequences by offering to pay attention to continuity in education and business development in Ukraine. However, the business sector in Ukraine during martial law requires a significant amount of information and training on how to operate in such conditions, and there is a need to attract foreign investors, learn from the experience of partners, and receive assistance from philanthropists and investors.

The plan for the country's recovery must be universally understood by every citizen. To succeed in rebuilding the education sector after the negative impact of war, political leaders must demonstrate a high level of responsibility and the ability to work together constructively. This includes the need to ensure stability and security in the country, focusing on restoring and improving the education system as a priority; encouraging the creation and improvement of conditions for the unhindered development of the intellectual and cultural sphere, which will lead to the strengthening of democracy and the building of civil society in the future. Supporting important initiatives in the field of education is a key factor in the country's recovery and further development.

Keywords: war, education, learning format, innovation, development opportunities, international partners, limited resources.

Дата надходження статті до редакції: 27 квітня 2024 р.